

Љубомир З. ПОПОВИЋ*, ljubomirp@ucg.ac.me

ОДРАЗ РУСИЈЕ У ЊЕГОШЕВИМ ПИСМИМА**

[...] То је река живота која пред нашим очима носи сву беду и страхоту свакодневних догађаја, такозваних ситних људских судбина, то је мутљаг граничних сукоба, тако незнатних и обичних кад се гледају из даљине као прошлост, а тако тешких и заплетених кад се дешавају из дана у дан, из године у годину, кад се обијају о главу једном човеку и кад је тај човек млад и неискусан, осетљив и поносан, а нејак по сили којом располаже.“¹

ABSTRACT: *The main goal of the paper is an analytical presentation of the reflection of the Russian Empire, the Russian ruler Nicholas I Romanov and members of the Russian imperial family, and Russian high-ranking figures and individuals in the correspondence of the Montenegrin metropolitan, ruler, poet and philosopher Peter II Petrovic Njegoš, who ruled Montenegro from 1830 to 1851. The analysis was carried out on the basis of three books of published letters that Peter II sent to other persons, as well as on the basis of relevant historiographical literature. The intention is to determine, based on Njegoš's letters, the importance and role of the then Russia for the theocratic Montenegro in its foreign and domestic policy, how the Montenegrin ruler perceived the importance of Russia for the Slavs on the Balkan Peninsula and, in general, in European politics in that period, as well as the place and significance of Russia in history and civi-*

* Аутор је докторанд Филозофског факултета у Београду и виши научни истраживач у Историјском институту Црне Горе. The autor is a doctoral candidate at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade and a senior research fellow at the Historical Institute of Montenegro.

** Проширено саопштење са научног скупа „Петар II Петровић Његош – владар, пјесник, владика и филозоф“, Историјски институт Црне Горе, Подгорица, 11. децембар 2024. године.

¹ Иво Андрић, „Тренуци над Његошевом преписком“, *Стварање*, год. XVIII, 9–10/1963, 6.

zation. The paper is a contribution to the understanding of the cult of Russia and the Russian Tsar in Montenegro, as well as the history of Montenegrin–Russian relations.

KEYWORDS: *Petar II Petrovic Njegoš, Montenegro, Russia, Nicholas I Romanov, Montenegrin–Russian relations, letters.*

Како је већ примијећено, писма митрополита, владара, пјесника и философа Петра II Петровића Његоша (1813–1851) по много чему су посебна, одликују се стилском разноликошћу, у њима је присутна тематска слојевитост (унутрашња политика, народни живот, дипломатска преписка са руским, аустријским и другим званичницима, писма турским пашама и везирима, писма пријатељима и савременицима), што омогућава да се преписка подијели на политичку, књижевну и путописну.² Кад је, пак, ријеч о упознавању самог Његоша, писма су незамјенљива, јер се у њима откривају политички, религиозни и умјетнички аспекти ове још увијек инспиративне и загонетне личности. Како је запазио професор Живко Ђурковић, Његошева је преписка својеврстан и вишеструк „снимак епохе“, и то не само историјски и (гео)политички већ и економски, социјални, културни, религиозни. Нико од његових претходника и насљедника на челу династије Петровић Његош није више, упорније и континуираније писмено кореспондирао, истиче исти аутор.³ Хронолошки посматрано, писма обухватају раздобље од 22. октобра 1830. до почетка 50-их година XIX вијека, и има их преко 1.800 сачуваних и објављених, а неки говоре о још двије стотине несачуваних.⁴

Поједини аутори који су проучавали период владавине Петра II Петровића Његоша, а то је раздобље 1830–1851. године, сматрају да је ово „један од најинтересантнијих периода“ не само у историји Црне Горе, јер је у овом раздобљу извршена припрема да она „пређе од племенског уређења државном животу“.⁵ У том раздобљу Црна Гора није могла без руске материјалне и политичке помоћи да развије своју

² Опширније: Весна Вукићевић-Јанковић, *Његошеви писмотписи*, (Нови Сад: ИТП „Змај“, 2002), 17–23.

³ Живко Ђурковић, *Његош у писмима*, (Подгорица: ЦАНУ, 2005), 5, 7, 226.

⁴ Писма која је Његош слао другима објављена су и сабрана у: Петар Петровић Његош, *Писма*, I–III, (Београд: Просвета, 1951–1955). У првом тому (приредио др Мираш Кићовић, биљешке и објашњења написали др Мираш Кићовић и др Љубомир Ђурковић-Јакшић) сабрана су писма из 1830–1837, у другом (приредио, биљешке и објашњења написао др Мираш Кићовић) из 1838–1842, а у трећем (приредио, биљешке и објашњења написао др Мираш Кићовић) писма из раздобља 1843–1851. године.

⁵ П.А. Ровински, *Петар II (Раде) Петровић Његош владика црногорски (1830–1851)*, у: *Ровински о Његошу*, ур. Нико С. Мартиновић, (Цетиње: Обод, 1967), 25.

унутрашњу организацију, нити, пак, да учврсти власт и тако постане значајан актер у предстојећем вођењу ослободилачке борбе на Балкану. Његош је од свог стрица, Петра I Петровића Његоша, наслиједио безграничну оданост Русији, и био је велики, а понекад и трагични русофил, примијетио је историчар Радоман Јовановић. Никада раније као у Његошевом периоду односи са Русијом нијесу били тако значајни за њену унутрашњу и спољну политику, и никада раније се Русија није толико мијешала у унутрашњи живот Црне Горе, и никада прије је није толико материјално помагала и дипломатски штитила, сматра поменути аутор.⁶ Снажење руског утицаја у Црној Гори праћено је издашном материјалном помоћи Руске империје, што ће, с друге стране, имати за посљедицу њену све већу зависност од Русије.⁷ Ипак, поред уско политичких и интересних релација, ваља поменути и то, како је примијетио М. Ђилас у својој студији о Његошу којом је по неким тврдњама „заузео достојно мјесто у његошологији“, да би надања у Русију „била [...] непресушна“ и да није било овакве и оволике помоћи, „јер везе са њом су и духовне, мисаоне, па као такве постојаније [...]“.⁸

Поврх наведеног, да би се истакла специфичност црногорско-руских односа у периоду Његошеве владавине, треба истаћи још и то да руски цар није желио да због Црне Горе нанесе штету руским позицијама у Цариграду. Наиме, миром у Ункијар-Искелесију (1833) Русији полази за руком да учврсти преовлађујући утицај у Османском царству. С друге стране, исте године Минхенгрецком конвенцијом обавезала се са Хабзбуршком монархијом да усмјерава снаге на очување статуса кво на Балкану и Блиском истоку. Из тог разлога Русија је усмјеравала спољнополитичку активност Црне Горе у мирније токове, упркос њеним проблемима са сусједним херцеговачким и скадарским Турцима, што је нашло одраза и у Његошевим писмима, поготову онима упућиваним руском вицеkonzулу Јеремији Гагићу у Дубровник.⁹ Историчари су сагласни да су двије Његошеве посјете Русији (1833. и 1837) имале вишеструки, према мишљењу неких аутора и преломни значај за Црну

⁶ Радоман Јовановић, „О Његошу као владару и Црној Гори његовог доба“, *Историјски записи*, год. LXXIV, 3–4/2001, 22.

⁷ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II – оснивање државе и услови њеног развоја*, (Београд: Народна књига, 1981), 387, 382.

⁸ Милован Ђилас, *Његош*, (Београд: Штампар Макарије, 2017), 96; Живко Ђурковић, *Ђилас и Његош*, (Подгорица: ЦАНУ, 2008), 174.

⁹ Ј. П. Аншаков и Н.И. Хитрова, „Петар II Петровић Његош – владика, реформатор, пјесник“, у: *Петар II Петровић Његош и Русија (Русско-црногорские отношения в 1830–1850-е гг.). Документы*, сост. М. Ю. Анисимов, Ю. П. Аншаков, Р. Распопович, Н. И. Хитрова, (Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2013), 29; Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, 369–387.

Гору и нови курс руског двора према њој.¹⁰ С друге стране, доласци руских опуномоћеника у Црну Гору – Озерецковског (1837), Коваљевског (1838) и Чевкина (1839–1841) – умногоме су допринијели да заинтересованост Русије за Црну Гору постане још већа.

Русија

Већ у свом првом обраћању Јеремији Гагићу коме је, последице Габријела Ивачића, упутио највише појединачних писама (321), тадашњем руском конзулу у Дубровнику, Његош му је саопштио савјет који му је његов стриц, владика Петар I, дао на самрти. Наиме, на питање шта да ради, Петар I му је казао: „Ја ти сад не могу помоћ ништа, но ти ове најпоследње ријечи от мене: моли се богу и држи се Русије“. На истом трагу Његош је овај савјет само мало проширио када каже да ће се он даље надати на Бога, а потом „на јединороднују покровитељницу и обранитељницу нашу Русију да нећемо бит заборављени ни високајше њезине милости лишени [...]“. На истом мјесту он за Русију вели да је „све славјанство прославила, а све турство унизила“, а да је Рус „глава Славјан под покровитељством всевишњага“.¹¹

Улогу Русије Његош је доживљавао не само кроз њен значај за Словене, поготову оне на Балкану, већ да су од ње „сваки Европе крај и предјел и туђеродни народи“ добра видјели, али ипак подвлачи да јој они упркос томе „толико добра не желе колико ми сами, ова славено-серпска сиротињница [...]“.¹² Његош је конзула Гагића у почетку своје владавине и међу првима обраћањима увјеравао да је по значају друга његова узданица управо „великомошчна Русија, без које на овому свијету сушествовати не можемо, него бисмо се давно роби отомански назвали да није она бранила“, и изразио наду да ће посад тако бити будући „да силе на ови свијет не има која би ме одвојила од вјерности њене, која се у мојему храму за светост почитује“.¹³ Нешто слично Његош понавља када се као архимандрит црногорски и брдски обраћа Црногорцима, подсјећајући их на јачину отоманског противника који се налази у близини границе. Уједно, он побија мишљење појединих црногорских и брдских главара који су сумњали у помоћ Русије у актуелном тренутку, али и раније. На њихове повике „Нама Русија не помага, нити је по-

¹⁰ Андрић је истакао да се отприлике последице другог путовања у Русију (1837) може у Његошевој преписци примјетити извјесна промјена: „[...] Све је исто или слично, али друкчије је Његош сам“. То објашњава као резултат Његошевог искуства, зрелијих година, путовања, размишљања. Андрић, „Тренуци над Његошевом преписком“, 7.

¹¹ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 30. октобра 1830. године, I/11.

¹² Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 21. новембра 1830. године, I/16.

¹³ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 8. јуна 1831. године, I/56–57.

могла ништа“, Његош их подсјећа на улогу Русије и њеног владара у одбрани Црне Горе и других народа, јер „сваки дан православне цркве и народе избавља и за њих не штеди своји и својијех вјернијех синовах кров пролијевати“.¹⁴

Његош је и у преписци са представницима османске власти знао да подсјети на руско покровитељство над Црном Гором, када би ови то доводили у питање. Један од таквих био је Мехмед Решид-паша, који је у једном писму Његошу тврдио како Црна Гора припада османској Порти, и да се руски двор никада није за Црногорце заузимао нити ће се старати и убудуће. Његош га опомиње и вели да је Русија „нас јошт одавно под својијем крилом држала“, те да руски владари од Петра Великог па у наредних готово 120 година милост указују, и да им је до сада послала 14 грамата.¹⁵ Његош понекад пише као „старјешина народа који се у својим осјећањима по вјери, језику и љубави сједињује са светом Русијом“.¹⁶

Понекад у својим писмима знао је да истакне специфичност положаја Русије у њеном окружењу. Он је сматрао да се „туђинци (су) у својој зависти према величини Русије на све могуће начине труде да јој нашкоде“, притом посебно апострофирајући Пољаке, који су „увијек служили као непријатељско оружје против Русије и Словенства“. Он је ово писао током револуционарних превирања 1848–1849, обраћајући се руском генералу и војсковођи Алексеју Орлову. У истом писму Петар II је замолио Орлова да од цара изради дозволу да крене са 4.000–5.000 Црногораца, како би се сјединио са руском војском против Мађара. То је образлагао тиме што је Сјеверна Мађарска брдовит терен „а наша је војска сам вјешт горштак“. Тиме је у ствари хтио „да на дјелу покажем нашу душевну оданост цару господару и саплеменој Русији“.¹⁷ Одговор генерала Орлова био је негативан, што значи да је Његошев предлог за слање трупа био одбијен.¹⁸ Иначе, ово Његошево обраћање Орлову овим поводом поједини аутори су, како истиче Коста Милутиновић, потезали као аргумент да је наводно Петар II био „експонент царистичке Русије на Балкану“. На тај начин они пренебрегавају сложеност овог проблема и испуштају из вида да се Његош осјећао дужним и захвалним не само према Русији него и према тадашњим руским владајућим круговима, па се овај чин „може (се) тумачити једино као жеља да се и на тај

¹⁴ Црногорцима, Цетиње, 27. јуна 1831. године, I/60–61.

¹⁵ Мехмеду Решид-паши, Цетиње, 17. јула 1832. године, I/152.

¹⁶ В. Н. Пањину, Беч, 12. фебруар 1844. године, III/96–97.

¹⁷ А. Ф. Орлову, 2. јуна 1849. године, III/416, 648–649.

¹⁸ Документ 275. Писмо А. Ф. Орлова Петру II Петровићу Његошу о нецјелисходности слања црногорског одреда у Мађарску, 27. јуна 1849, у: *Петр II Петровић Његош и Россия*, 664–665.

начин прикаже приврженост Црногораца Русији и изрази захвалност за заштиту коју је Русија указала Црној Гори¹⁹. И Павле Ровински претпоставља да је владика Петар II понудио помоћ руској војсци „побуђен захвалношћу према руском императору“²⁰. Опет, други аутори сматрају да је Његош био против борбе Пољака из разлога што „се тиме слабила Русија као заштитник поробљених Срба“, иако је он сам „заступао идеје сличне онима пољских револуционара против руског империјализма“²¹.

Проучаваоци и тумачи Његошевог дјела тврде да је Русија ушла у Његошево дјело. Нарочито је то присутно у његовим раним поетским остварењима, у којима је присутан метафорички, метафизички и симболички одраз руске историје и цивилизације. Једно од таквих остварења је *Нова пјесна црногорска о војни Русах и Тураках почетој у 1828. году*, која је први пут објављена у Лајпцигу 1837. године. Ова пјесма одјек је савремених догађаја и израз Његошевих русофилских расположења, у њој пјесник глорификује руске војничке побједе из руско-турског рата 1828–1829, које су снажно одјекнуле и на Балкану, јер су Грчка, Србија, Молдавија и Влашка, одлукама Адријанопољског мира (1829), добиле аутономију.²² У *Пустиняку цетињском* налази се пјесма која у првом издању ове збирке (1834) нема наслова, а којој су приређивачи дали назив према првом стиху „*Нево р'јeko, огледало људства*“. За ову ријеку Његош вели: „Ти си срце славенског племена, / прави извор вјере православне“. У пјесми се велича моћ и утицај Русије, и сложена историја њених освајања: „Све си круне наједно скупила / од источне и сјеверне стране; / неприступни Кавказ и високи / твојим орлма преврио је главу“. Поједини аутори држе да помињање двоглавог орла, државног симбола Русије, у Његошевим стиховима одражава, као философско-поетска метафора, дубљи, геополитички смисао и месијанску улогу Русије. Поготову је то уочљиво у стиховима: „Крајма твојим излежу се орли, / који лете на све стране св'јета, / вјерне бране, а невјерне гњаве; / име т' тијем дижу до небесах, / надалеко знају ширит крила, / д'јел су шести прекрилили св'јета, / другим дају закон и обрану“²³.

¹⁹ Коста Милутиновић, „Његош и Русија“, *Историјски записи*, год. LXV, 1–4/1992, 26.

²⁰ Ровински, „Петар II (Раде) Петровић Његош владика црногорски (1830–1851)“, 152.

²¹ Ђилас, *Његош*, 484.

²² Петар II Петровић Његош, *Пјесме, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, књ. 1, приредио, биљешке и објашњења написао Радован Лалић, (Београд: Просвета; Цетиње: Обод, 1974), 12–36, 275–276. О руско-турском рату 1828–1829. и његовим последицама више у: Олег Рудолфович Ајрапетов, *Спољна политика Руске империје 1801–1914*, I–II, (Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2023), I/192–209.

²³ Његош, *Пјесме*, 80–81, 305–306; Ю.А. Созина, „Поэзия Негоша и Россия“, у: *Петар II Петровић Негош – митрополит, реформатор, поэт: 200 лет со дня рождения*, отв. ред. Ю. А. Созина, (Москва: Исл РАН, 2013), 251–274; Н. Д. Блудилина, „Начальная поэзия Негоша и русские историософические мифологемы“, у: *Петар II Петровић*

И у пјесми „Дуну вјетар јаки пут Русије“, којој су каснији издавачи и приређивачи Његошевих дјела дали наслов *Орао и кокот*, владика Раде приказује руске ратне успјехе, у овом случају побједу Руса над Наполеоном (1812), при чему орао симболизује Русију, односно њеног владара, а кокот/пијетао Француску. Ова пјесма, осим алегоријског, има и реални, неалегоријски смисао.²⁴

Познато је да се Његош опробао и као преводилац с руског језика, и то старе руске поеме *Слово о полку Игорову* или *Слово о Игоровом походу*, за коју се тврди да је настала крајем XII вијека и чији је аутор непознат. Он је превео четири одломка из *Слова*. Одговор због чега је Његош преводио ово дјело понудио је слависта, преводилац и историчар књижевности, академик Милосав Бабовић, када каже да је један од мотива за преводјење било то што је „постојала [...] одређена сличност између руске стварности насликане у 'Слову' и тадашњих црногорских прилика“, односно да је идеји уједињења свих црногорских племена „у борби против турских освајача, за слободу, била је блиска идеја 'Слова'“. Иначе, за овај Његошев превод Бабовић вели да има крупан историјски значај, као први превод *Слова* на српски језик, те да је по умјетничким вриједностима надмашио све остале.²⁵

Његош је у писмима знао да се диви руској царској престоници као и Москви. Какав је утисак на Његоша оставио Петроград, и нарочито Александро-Невска лавра, видимо из његовог писма Вуку Стефановићу Караџићу, упућеном за вријеме боравка у том граду. На овом мјесту Његош помиње пространство града, симетрију улица, величанственост здања, а за Лавру каже да је „но теке именом манастира а свијем прочим палате“, па даље вели „[...] не знам да сам на земљи, но, мислим, подигнут Дедаловим крилима да из ваздуха сматрам или у сну да гледам столицу јединовјернога и јединоплеменога цара славенскога, столицу која се у пуном смислу назвати може цара и то управ великога“. Каже да се наслађује „предивнијем погледом и прекраснијема зданијама Петербурга, разном искусном архитектуром дворових царскијех, храмова свемогућему уздигнутијех и величественима памјатницима воздигнутијема осниватељу ове столице и просвјетитељу Русије какогод и другима мудрима њему посљедоватељима.“²⁶ Овакав доживљај Петрограда, како примјећује Вукићевић-Јанковић, приказан је из стати-

Његош – митрополит, реформатор, поет: 200 лет со дня рождения, отв.ред. Ю. А. Созина, (Москва: ИСл РАН, 2013), 275–290.

²⁴ Његош, *Пјесме*, 82–83, 306.

²⁵ Милосав Бабовић, „Његошев превод 'Слова о полку Игореве'“, *Стварање*, год. VIII, 7–8/1953, 397, 398, 424.

²⁶ Вуку Стеф. Караџићу, Петроград, прва половина августа 1833. године, I/185–186.

чне перспективе, кроз првенствено архитектонски приказ.²⁷ Било је то, према ријечима Милована Ђиласа, „тренутно дивљење“ у вријеме кад је Његош формално био гост Светог синода ради сопственог рукоположења, а суштински гост руског цара и царске владе.²⁸

Најупечатљивији изрази Његошевог дивљења Москви дошли су до изражаја у писму Императорском друштву за руску историју и старине при Московском универзитету, које му је 1846. додијелило диплому почасног члана, о чему је владика обавијештен писмом које потписује секретар Друштва, Осип Максимович Бодјански.²⁹ Поједини ово Његошево обраћање називају „пјесмом у прози“ и „величанственом химном“ Москви, у којој се може видјети његова заокупљеност идејом свесловенства.³⁰ Ево, како је он, као неко ко живи „на крају словенског свијета“, доживио ово признање и сагледавао улогу Москве у историји Русије, Европе и Словена, али и њен значај у сопственом животу и животу народа којег представља, иако није имао прилику да у њој борави: „[...] О, колико ме Москва одушевљава! Москва – свети храм великог народа у ком се гаји завјет наше величине! Москва – колијевка Донског, Ивана Великог, Пожарског и Романових! Москва – мати царева, зачетница словенске величине! Москва – пријестоница племства и свети олтар православља и Словенства! Москва – која је великодушно приносећи себе на жртву, свијету показала словенско име, – непоколебила стијена о коју се скршила величина европског запада! Како је пажња Москве слатка души која пламти жаром словенске величине и поноса! Ја сам њен одани син, ја сам њен вјерни поклоник блиставе славе драгог племена! Москва – душа моје душе и слатки сан, пун светих, великих нада! – Моја судбина није у складу с намјерама мојим: ја Москву нијесам видио и можда ју нећу видјети, али ми је увијек пред очима: час је видим гдје гори као жртва великог народа, час гдје се изнова као феникс из пепела рађа, час видим свети Кремљ – свето царско боравиште – како златним куполама својих храмова сија као државна круна царице словенског свијета; час видим њене великаше, непоколебиве стубове пријестола и Словенства. [...] Москва – јединствена моја светиња, којој се жељно и усрдно клањам као безазлени син природе новорођеном сунцу послје узбудљиве ноћи страшних (адских) снова!“ Како даље истиче, његова „млада душа, која је опијена фанатизмом саплемености“

²⁷ Вукићевић-Јанковић, *н.д.*, 98.

²⁸ Ђилас, *Његош*, 124.

²⁹ Док. 246. Писмо секретара Друштва за руску историју и старине О. М. Бодјанског Петру II Петровићу Његошу о његовом избору за почасног члана Друштва, Москва, 11. јуна 1846, у: *Петр II Петровић Његош и Русија*, 614.

³⁰ Ђурковић, *Његош у писмима*, 153.

смирила би се само онда када би успио да „сва своја осјећања према Москви пренесем на хартију!“³¹ Овдје је дошла до изражаја Његошева поетска визија у којој се Москва претвара у сакрални симбол, односно мисаоним процесом у поетски, философски и религиозни појам. Неки аутори сматрају да је овдје Његош на линији са поставкама руске религиозне философије свејединства, међу чијим су представницима Л. Карсавин, С. Франк, В. Соловјов. Ово отуда што се Његош овдје, према ријечима Вукићевић-Јанковић, „предаје невиђеном, али духовно сазнатом упоришту сопствених надања“, па је на тај начин „овакав процес доживљавања и саживљавања са невиђеним, али духовно спознатим“ у сагласју са поменутиим учењем, по којем „креативна и слободна мисао добива свој пун полет у превазилажењу сфере чисто физичког постојања и у залажењу у метафизичко, у нешто више и суптилније – у надљудско и божанствено, дакле у откривено“.³²

Руски император и његов дом

Када је историчар и академик Императорске академије наука Александар Николајевич Попов 1842. посјетио Црну Гору и њеног владара, у владиној новоподигнутој резиденцији, касније прозваној Биљарда, запазио је изнад његовог писаћег стола портрет руског цара Николаја.³³ Његошева бројна писма незамислива су без химничког уздизања руског цара, чији је он и једини обожаваалац од почетка до краја преписке. Познато је да је Његош доста допринио учвршћивању и стварању култа руског цара у Црној Гори, што је видљиво не само у његовим пјесничким остварењима већ и у кореспонденцији. За оне који су склони мишљењу како је Његош можда претјеривао у односу према руском цару, као добар контрааргумент може да послужи мишљење професора Живка Ђурковића, који напомиње да те и такве дилеме могу бити присутне само у случају неудубљивања у црногорску стварност тога времена и сложеност Његошеве улоге владара и владике.³⁴ У вријеме док је Његош био владика црногорски и брдски, у Русији је владао цар Николај I Романов (1796–1855), син императора Павла I и брат императора Алек-

³¹ Друштву за руску историју и старине, Беч, 1846. године, III/335–336, 643–644.

³² Вукићевић-Јанковић, *н.д.*, 99–100; Димитрије М. Калезић, *Антропологија философије свејединства и Библија*, (Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке; Фоча: Православни богословски факултет, 2005).

³³ Александр Попов, *Путешествіе въ Черногорию*, (Санктпетербургъ: въ типографіи Эдуарда Праца, 1847), 18, <https://azbyka.ru/palomnik/blogs/wp-content/uploads/2023/07/puteshestvie-v-chernogoriyu-a.-n.-popov.pdf>; Александар Попов, *Путовање у Црну Гору*, с руског превео Славко Шћепановић, (Подгорица: Службени лист РЦГ, 2000), 24.

³⁴ Ђурковић, *Његош у писмима*, 214.

сандра I. У најкраћем, под њим је угушен устанак декабриста и појачана централизација бирократског апарата, пооштрен унутрашњи политички курс (пored осталог, 1826. формирао је Треће одјељење Канцеларије царског величанства, које је постало највиши орган политичке полиције), рађено је доста на издавању и састављању закона Руске империје, угушени су пољски устанци 1830–1831. и револуција у Мађарској 1848–1849, док је у спољној политици дошло до повратка на принципе Свете алијансе. Русија је за вријеме његове владавине учествовала у кавкаском (1817–1864), руско-персијском (1826–1828), руско-турском (1828–1829) и Кримском рату (1853–1856).³⁵

Пишући Матеју П. Вучићевићу, – који се у то вријеме налазио у Русији, у улози црногорског повјереника на руском двору, а касније, као присталица гувернадурске струје, радио са својим ујаком Иваном Вукотићем против Његоша, – Петар II помиње и руског цара. О њему вели да је „тољко једини спаситељ и вселеној утјешитељ алити наш цар и всјех Славјанах покровитељ“, и да само он као такав њега и његове доброжелатеље може утјешити и „својојем крилом нас покрити“.³⁶ Савјете „августјејшега монарха и покровитеља нашега“ како се држати према Турској и Аустрији и што више пажње обраћати на унутрашње устројство државе, он и црногорски народ ће „свјато извршавати“, увјеравао је Његош руског конзула Гагића.

Његош је 6/18. августа 1833. у Петрограду, у Преображењском храму, посвећен за епископа, као први владика из Црне Горе који је хиротонисан у Русији. Свети синод ће касније, у знак поштовања Руске цркве према „древној прошлости те епархије“ и због „сједињења у његовим рукама духовне и свјетовне власти“, произвести Његоша у чин архиепископа (1834), потом и митрополита (1844). Приликом овог свог првог боравка у Русији, којим је „извршен прелом“ у његовом даљем животу и раду (узео је сву власт у своје руке, представио се као пјесник), Његош се вратио са иконама, књигама, 3.000 рубаља за развој културе и образовања, 300 рубаља за попуну библиотеке, 5.000 златника као помоћ црногорском народу и другим даровима и прилозима.³⁷ Током

³⁵ Б. Ј. Иванов и други, *Кратка историја Русије – од најстаријих времена до краја XX века*, (Београд: Логос, 2009), 103–110; Ајрапетов, н.д., I/179–342.

³⁶ Матеју П. Вучићевићу, Цетиње, 8. фебруара 1831. године, I/41.

³⁷ Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, (Титоград: ЦАНУ, 1984), 118–129; Аншаков, Хитрова, „Петар II Петровић Његош“, 29, 31, 33; Радослав Распоповић, „Петар II Петровић Његош у дипломатској историји Црне Горе тридесетих година XIX вијека“, *Историјски записи*, год. LXXXIII, 1/2010, 12. Сачувана је анегдота са Његошевог првог боравка у Петрограду. Приликом сусрета са царем овај га је питао: „О, Ви сте виши од мене!“ На то је Његош казао: „Само Бог је виши од руског цара“. Ђилас, *Његош*, 141.

боравка у Русији 1833. Његош је у писму Вуку Караџићу усхићено рекао, између осталог, следеће: „[...] Сваки беспристрасни овђе дошавши мора рећи и рећи ће: ’Руски је народ велик, а цари рускога народа велики. Свемогућа је рука творца излила благодат на цара Русије и на сав његов дом. Свемогућа је воља творца возвисила Русију до овога степена. Свемогућа је рука владике излила своје богате даре просвјешченија и човекољубија на дворјане’“.³⁸

Владика Раде се у циљу задовољавања потреба своје државе није устручавао да пише директно цару Николају I, као на примјер поводом слања петоро дјете из Црне Горе у Први петроградски кадетски корпус на васпитање о трошку Русије. Уједно, такве прилике би искористио да захвали на пажњи којом га је руски цар удостојио током боравка „у богом чуваном граду св. Петра“, и да истакне следеће: „[...] име Русије је дубоко урезано у срцима њој вјернога црногорскога и брдскога народа. Име Вашег Царског Величанства, које нам предаду Ваши млади потомци, прелазиће с кољена на кољено као име великога цара, као име црногорскога оца и заштитника итд.“³⁹ Пред одлазак из Петрограда, гдје је 1837. боравио по други пут, Његош пише руском цару изражавајући му „најтоплију захвалност за сва добротворства која на нас изливате“. У истом писму даље наводи: „Само ће бог вратити православној Русији што није оставила свој једновјерни и једноплеменити народ [...]. [...] Ваши савјети, Премилостиви Господару, дубоко су урезани у моје срце, они никад неће изблиједјети, јер су за мене најбољи доказ милосрднога учешћа које велики православни божји помазаник и наш добротвор узима у судбини мојој и црногорскога народа“.⁴⁰

У збирци *Пустињак цетињски* (1834), коју чине 10 пјесама написаних, како се тврди, у току самог пута у Русију 1833. или по повратку, Његош је седам пјесама посветио Русији, односно појединим руским личностима, и оне се одређују као пјесме пригодно-похвалног карактера. Међу њима је и *Ода на дан рођења сверусијског императора Николаја Првога*, кога Његош овдје представља као „правосудна, милостива, / ђелом умна и велика, / на ратноме пољу храбра, / на престолу вељедушна“. Под управом цара Николаја „велико племе руско“ корача „римским краком“, чиме је, како сматрају приређивачи и коментатори овог дјела, Његош на овом мјесту упоредио Русију с Римском империјом, под утиском руских побједа и територијалних освајања. У овој пјесми осврће се и на себе, народ и земљу коју представља, па вели да ће и „у планине црногорске“, и „у наша ће проста срца / бит паметник подигну-

³⁸ Вуку Стеф. Караџићу, Петроград, прва половина августа 1833. године, I/185–186.

³⁹ Николају I, вјероватно почетак јануара 1834. године, I/201–202, 542.

⁴⁰ Николају I, Петроград, 12. јуна 1837. године, I/385–386, 560–561.

ти / заштитнику наших правах – / Николају великоме“, те да ће тај „па-метник“ руском цару „и завазда у њих стојат / чист и пламтећ искреношћу / како зраке сјајног сунца / у чистој брилијанту.“⁴¹

Као један од резултата првог путовања у Русију може се сматрати публиковање његове прве књиге *Пустинјак цетињски* (1834), коју понеко третира као својеврстан зборник свечаних и високонадахнутих стихова у славу ослободилачке мисије Русије.⁴² У овој збирци налази се и *Ода на дан рођења наследника руског престола царевича великог књаза Александра Николајевића* (рођен 29. априла 1818). Многи сматрају да Његош у стиховима: „Расти брже, Александре, / славенскога рода сунце, / које хоћеш нас св’јетлити / и слободом огријати, / о највећа на св’јет главо!“ као да антиципира успјехе које ће будући цар Александар II постићи у току руско-турског рата 1877–1878, а за ослобођење Словена на Балкану. Он ће због тога бити прозван „Цар – Ослободилац“, као и због тога што је 1861. потписао Манифест о укидању кметства у Русији.⁴³

Јегор Петровић Коваљевски, који је у својству геолога и рударског инжењера боравио у Црној Гори током 1838, првенствено ради истраживања рудних налазишта, у свом меморандуму поднијетом руској влади осврнуо се и на однос црногорског становништва према Русији. По ријечима самог Његоша, Коваљевски је за вријеме свог кратког боравка учинио „велике услуге“ Црној Гори. Како би симболично изразио захвалност Црне Горе према политици царске владе, Његош је приликом одласка Коваљевског затражио одобрење да у Цетињском пољу „подигне спомен-плочу“ цару Николају I. На тај начин, сматрао је, најбоље би се задовољиле општенародне жеље да се сачува успомена на владавину руског самодршца, а у ствари да се изрази захвалност руском цару због продужетка субвенције, чиме је учињен одлучан корак за промјену реда ствари у Црној Гори. Цар је о овом предлогу био обавијештен, али изгледа да на њега није одговорио. Коваљевски је запазио да је црногорски народ „снажан, млад и одан Русији, безгранично и безусловно“, те да је тешко било описати с каквим је одушевљењем народ Црне Горе примао изразе благодатности руске владе и руских царева, у земљи у којој се покровитељство Русије сматрало покровитељством „неба“.⁴⁴ У једном одговору Коваљевском владика Раде пише да га „воли као рођеног брата“.⁴⁵

⁴¹ Његош, *Пјесме*, 68–72, 299.

⁴² Аншаков, Хитрова, „Петар II Петровић Његош“, 51.

⁴³ Његош, *Пјесме*, 75–77, 285.

⁴⁴ Бранко Павићевић, „Меморандум Јегора Петровића Коваљевског о Црној Гори 1838. године“, *Историјски записи*, год. XX, 2/1967, 222, 226–227. са напоменом 68; Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, 293–307.

⁴⁵ J. П. Коваљевском, Цетиње, 6. октобра 1839. године, II/205–206, 502.

У својим писмима Његош је истицао и „очинско старање цара у погледу исхране црногорског народа у неродним годинама“, па се захвалност коју он и народ осјећају према руском монарху „може упоредити само са тако безграничном и безусловном оданошћу коју ми гајимо према њему“.⁴⁶ Упутства која му је дао „великодушни сверуски монарх“ да са „сваким у миру и согласију живимо ко хоће с нама тако“ Његош је доживљавао као „мудре и [...] свете савјете“.⁴⁷

Долазак Александра Владимировича Чевкина у Црну Гору, у мисију „мира и поравнања“, као прије свега савјетодавног члана у послови-ма око разграничења Црне Горе и Аустрије током 1839–1841, Његош је доживљавао као „нови доказ царске благонаклоности према Црногорци-ма“. Ово тим прије што је „нама од свега на свијету светија воља господа императора, који толико узима учешћа у срећи црногорског народа“, како стоји у његовом писму грофу Неселроду, тадашњем шефу руске дипломатије.⁴⁸ Иначе, руска влада била је задовољна Његошевим држањем у поступку разграничења са Аустријом, па је ускоро упутила предлог руском цару да владику одликује Орденом Свете Ане I степена. Цар је предлог прихватио и указ о одликовању потписао 20. септембра/2. октобра 1841. године.⁴⁹ Тим поводом Његош је упутио писмо захвалности, између осталих и Неселроду, што је била још једна прилика да се истакне ода-ност руском царском дому. Руском министру спољних послова пише како му понестаје ријечи да изрази „најпонижнију захвалност свом обожава-ном монарху“. За Николаја I у истом писму каже да је „цар над царевима“, у чијим је „рукама срећа народа“, а царска ријеч ће за њега „увијек бити закон“.⁵⁰ Владика црногорски и брдски прижељкивао је да Чевкин поново дође у Црну Гору, овог пута ради одређивања границе „између нас и Ту-рака“. О томе је писао Неселроду, уз обећање да ће се он и црногорски на-род и даље „безусловно покоравати вољи нашег покровитеља“, а за цара је још додао сљедеће: „Ми немамо оца ни заштитника осим њега. Он је наш отац и заштитник, а ми његови вјерни и одани синови до смрти“.⁵¹

⁴⁶ К. В. Неселроду, 13. јуна 1838. године, II/68, 493.

⁴⁷ Д. П. Татишчеву, 12. јуна 1839. године, II/175; Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 19. јула 1840. године, II/240–241.

⁴⁸ К. В. Неселроду, 6. септембар 1839. године, II/202–203, 501. О Чевкиновом боравку и раду у Црној Гори опширније: Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, 381–382; Бранко Павићевић, „Чевкинова улога у раду на разграничењу Црне Горе и Аустрије 1839–1841. године“, *Историјски записи*, год. XXI, 2/1968, 175–196.

⁴⁹ Док. 207. Грамата Николаја I на име Петра II Петровића Његоша о његовом одликовању Орденом Св. Ане I степена, 20. септембар 1841. године, у: *Петр II Петровић Његош и Россия*, 546–547.

⁵⁰ К. В. Неселроду, 14. децембра 1842. године II/383, 511; Павићевић, „Чевкинова улога у раду на разграничењу Црне Горе и Аустрије“, 194 са нап. 80.

⁵¹ К. В. Неселроду, 18. јула 1841. године, II/286–287, 509.

Руском императору знао је да пише честитајући му новогодишње празнике⁵², као и поводом рођендана његове супруге царице Александре⁵³. Честитајући руском цару рођендан, Његош истиче да је то „најсвечанији празник цијелог словенства“, па даље истиче: „Њему се радују милиони народа и признају га као дан господара, добротвора народа какав сличан у свијету не постоји. То велико свјетило баца зраке и на далеку шаку црногорског народа“.⁵⁴

У више писама турским старјешинама, понекад и племенским главарима, стрјешинама и племеницима брдским, Његош за себе каже да је владика црногорски и брдски, али и „кавалер русијски“ и „кавалер цара руског“, што би значило носилац високог руског ордена. Осим наведеног, свакако у овоме има и Његошеве намјере да Турцима „импонира и стави до знања да иза њега стоји моћна Русија“.⁵⁵ Обећавајући грофу Неселроду да ће остати у миру с Турцима што се тиче острва на Скадарском језеру (Врањина и Лесендро), имао је поуздање у „свету ријеч нашег обожаваног монарха“ да ће Турци сами напустити острва. Царева ријеч је за њега „јача од сваког оружја“, а једном приликом вели да ће се док буде жив покоровати царевој „светој вољи“.⁵⁶

У прољеће 1845. Његош је добио грамату Светог синода Руске цркве о чину митрополита, што се може тумачити, према неким ауторима, као додатни знак пажње који је према њему показивала Русија.⁵⁷ Можда највише изразе одушевљења према руском цару Његош је исказао у писму којим обавјештава тајног савјетника Николаја I, грофа И. И. Воронцова-Дашкова, да је 1. маја 1845. добио диплому митрополитског чина из Русије. О руском императору, у овој „заносној оди“, каже сљедеће: „Њега моја душа обожава, њим се поноси, он је моја света узданица, он је мој руководилац док сам жив. Ја се гордим великодушностју *покровитеља* и саплеменошћу најмоћније нације у свијету“.⁵⁸ И Неселроду је писао шта за њега значи „очинска брига монархова милосрђа“, како за њега, тако и за остале народе. Та брига и милосрђе руског цара „једина је слава моје душе у овом заборављеном крају“ вели Ње-

⁵² Николају I, Црна Гора, 1. јануара 1836. године, I/340, 552.

⁵³ Николају I, Псков, 21. априла 1837. године, I/382–383, 559.

⁵⁴ Николају I, Цетиње, 26. маја 1839. године, II/171–172, 499. Цар Николај I Романов рођен је 25. јуна/6. јула 1796. године.

⁵⁵ На примјер: Мехмед-спахији Лекићу, Цетиње, 7. марта 1842. године, II/324–326; Али-паши Ризванбеговићу, 8. јула 1842. године, II/350. На једном мјесту и приликом обраћања Кучима, Цетиње, 6. јуна 1842. године, II/343.

⁵⁶ К. В. Неселроду, вјероватно из Беча, крајем фебруара 1844. године, III/98–99, 627–628; И. И. Воронцову-Дашкову, 9. октобра 1844. године, III/163, 630.

⁵⁷ Аншаков, Хитрова, „Петар II Петровић Његош“, 61.

⁵⁸ И. И. Воронцову-Дашкову, 8. маја 1845. године, III/223, 634–635.

гош, па даље наставља: „Само божански зраци *његове* великодушности обасјавају моје мученичко попрште. Милиони народа живе срећно под заштитом *његовог* светог пријестола, а никако ни ја нијесам без повремене среће и наде да тако великодушни *монарх* узме учешћа у тешкој њему савршено оданог владике“. ⁵⁹ У вријеме кад је био неоправдано оклеветан на руском двору да његову владавину прати стална нестабилност у црногорском друштву, општи међуплеменски конфликти, погранични сукоби, незаконито располагање црквеном имовином, трошење пара које су намијењене за закуп жита, Његош се конзулу Гагићу правда да он никада неће злоупотријебити великодушност руског цара, „нити ћу се ја никада пред њим двојеструк показати. Моја је истина у чистоти и у невиности пред обожајемим монархом свагда се показивати“. ⁶⁰

Преписка са руским угледницима

Његош је био свјестан значаја одржавања веза са Русијом, што је чинио и преко контаката и кореспонденције са угледним личностима из сфере политике, културе и друштвеног живота уопште. Тако је пјеснику, археологу и оберпрокурору Светог синода Стјепану Дмитријевичу Нечајеву послао осам примјерака *Пустињака цетињског*, обавезујући га да за себе остави три примјерка, а по примјерак да достави грофу Хвостову, А. С. Тањејеву, Николи Гречу, секретару Синода Муравјову и Н. И. Депрерадовичу. ⁶¹ На овом чину Нечајев је Његошу изразио захвалност. ⁶² Иначе, у *Пустињаку цетињском* Његош је Нечајеву посветио једну пјесму, у којој, поред осталог, за њега каже: „Друже људства и истине праве / и науке љубитељу здраве“. У овом дјелу заступљена је и пјесма у част кнеза А. Н. Галицина, који је био познат по својој побожности и добротинствима, па је Његош истакао његове врлине: добродјетел, да је велики духом и томе слично. ⁶³

Сматра се да је Његошев спјев *Свободијада* настао под снажним импресијама његовог боравка у Русији 1833. године. Већ помињаном кнезу и државнику А. Н. Галицину, особи врло блиској ондашњем руском двору, Његош пише како треба да изда своје дјело *Свободијада*, које намјерава као „знак своје најдубље оданости“ да посвети царевљу и

⁵⁹ К. С. Неселроду, 14. августа 1846. године, III/328, 642.

⁶⁰ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 10. фебруара 1846. године, III/287–288; Аншаков, Хитрова, „Петар II Петровић Његош“, 41.

⁶¹ С. Д. Нечаеву, 20. мају 1834. године, I/235–236, 545.

⁶² Док. 75. Писмо С. Д. Нечајева Петру II Петровићу Његошу у којем изражава захвалност за пошилку збирке његових пјесама „Пустињак цетињски“, у: *Петр II Петровић Његош и Россия*, 272–273.

⁶³ Његош, *Пјесме*, 79, 78, 303.

наследнику Александру Николајевичу (будућем цару Александру II Романову), уједно га молећи да овог упита за сагласност.⁶⁴ Као што је познато, руска цензура није одобрила да ово дјело буде посвећено ономе коме је Његош првобитно намјеравао. Руском министру просвјете и једно вријеме председнику Академије наука, грофу Сергеју Семјоновичу Уварову, Његош је из Беча послао три примјерка *Огледала српског*. Том приликом га обавезује да онај примјерак књиге „у бољем повезу“ поднесе цару, за којег и овог пута није пропустио да упутити ријечи дивљења: „[...] Ја се надам да моја смјелост неће остати узалудна и да ће *цар-јунак* благовољети *премилостиво* примити пјесме о бојевима и подвизима оног племена чији је он *свети идол* и чије све наде теку под свод *његова* праведног пријестола“. Свакако је потребно напоменути да ово обраћање Уварову и поклон за цара пада у вријеме владиног четворомјесечног боравка у Бечу, камо се упутио почетком октобра 1846, и интензивних покушаја да по трећи пут посјети Русију, који, као што је познато, нијесу уродили плодом, али јесу једном необично важном одлуком руског владара са почетка 1847, да се Црној Гори продужи субвенција у износу од 22.850 сребрних рубаља на још пет година.⁶⁵ Као што је познато, Његош је *Огледало српско* (1845) посветио А. С. Пушкину, којег у посвети назива „Сретни пјевче великог народа!“ Овај Његошев чин, према мишљењу појединих аутора (К. Милутиновић), у тадашњој царистичкој Русији звучао је сувише смјело и пркосно, будући да име овог руског пјесника баш и није било омиљено на руском двору, због његових слободарских и демократских идеја.⁶⁶ Његош је својом поезијом прибављао политичке поене код руског цара и представника руске владе, како сматра Живко Ђурковић, о чему свједоче напријед наведени примјери из кореспонденције.⁶⁷

Током боравка у Петрограду 1833. Његошу је А. А. Орлова, руска грофица и позната добротворка, послала 1.000 дуката као помоћ црногорском народу. Он јој на овом чину захваљује, и вели да је она „велика кћи великога оца, свуда позната по својим добротворствима, покровитељка православља и љубитељка једноплеменних Словена“.⁶⁸

Његош је сматрао да треба обавијестити руску страну и подијелити радост поводом тога што су на Цетињу, уочи Лучиндана 1834, из гроба извадили „нетљена и послједе истраженија наши света“ његовог

⁶⁴ А. Н. Галицину, 14. јула 1835. године, I/324–325, 551–552; Милутиновић, „Његош и Русија“, 16.

⁶⁵ С. С. Уварову, Беч, 1846. године, III/334, 643; Бранко Павићевић, „О неоствареној Његошевој жељи да посјети Петроград 1846“, *Историјски записи*, год. XXII, 1/1969, 79.

⁶⁶ Милутиновић, „Његош и Русија“, 16.

⁶⁷ Ђурковић, *Његош у писмима*, 71.

⁶⁸ А. А. Орловој, 10. маја 1834. године, I/233, 545.

стрица Петра I, Св. Петра Цетињског, па Гагића моли да о томе и „другима Вашима пријатељима соопштите да и они буду учесници радости и весеља општега нашега православија“.⁶⁹ О томе је обавијестио и руског посланика у Бечу, Д. П. Татишчева, као и митрополита санктпетербуршког и новгородског и свештеноархимандрита Александро-невске лавре Серафима. Овог посљедњег молио је за упуте „како да се у овом случају понашам“.⁷⁰ Митрополит Серафим је Петру II послао писмо крајем децембра 1834, које је садржало упутства у вези са статусом моштију Св. Петра Цетињског.⁷¹

Владика се није либио да се код појединих високопозиционираних личности ондашње Русије заузме за своје пријатеље, што је оставило трага и у његовој преписци. На примјер, за Вука Караџића пише Татишчеву да се заузме код цара да му се повећа „пенсија“ (имао је само стотину дуката годишње), како би могао да реализује путовање по Хрватској, Истри, Далмацији, Боки и Црној Гори, зарад наставка рада на сакупљању српских народних пјесама, пословица и ријечи.⁷² Заузимао се и за Гагића да буде постављен за руског генералног конзула у Трсту. Када је дјечак Ђуро Давидовић, по царевом налогу био смјештен у Институт рударских инжењера, Његош је о томе Неселроду писао како је то још једна од „благодети које великодушни монарх излива на народ који ће његово име вјечно обожавати.“⁷³ Код руских моћника залагао се и за оне Црногорце који су „из нужде а нешто из навике“ сваке године, по неколико њих, одлазили у Цариград, гдје их Турци често „киње без икаква за то њихова повода“. Стога је тражио од руског посланика у Цариграду, А. П. Бутењева, да „као наш саплеменик“ узме у заштиту оне Црногорце који би запали у такве невоље.⁷⁴ Сличним поводом писао је и В. П. Титову, руском посланику у Цариграду, молећи га да Црногорцима буде заштитником, подсећајући га на блискост Црногораца са Русима и везе које датирају још од Петра Великог. С тим у вези каже: „Племенско и крвно сродство Црногораца са Русима и тако моћни утицај руских царева на овај горштачки народ још од времена Петра Великог дају ми право да Вас за ово најпокорније замолим“.⁷⁵ Према истраживањима Ђока Пејовића, случајева угњетавања Црногораца у Цари-

⁶⁹ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 25. октобра 1834. године, I/275–276.

⁷⁰ Митрополиту Серафиму, 8. новембра 1834. године, I/277–278, 547.

⁷¹ Док. 74. Писмо митрополита новгородског и петроградског Серафима Петру II Петровићу Његошу у вези са статусом светих моштију митрополита Петра I Петровића Његоша, 26. децембра 1834. године, у: *Петр II Петрович Негош и Россия*, 270–271.

⁷² Д. П. Татишчеву, 15. децембра 1834. године, I/286–288, 549–550.

⁷³ К. В. Неселроду, 30. јула 1839. године, II/201, 501.

⁷⁴ А. П. Бутењеву, 17. априла 1843. године, III/38, 623.

⁷⁵ В. П. Титову, 14. јануара 1845. године, III/189–190, 633.

граду било је и раније, за вријеме Његошевог претходника Петра I, па су и тад заштиту могли тражити једино од руског представника. Исти аутор износи податак да је у прољеће 1836. пошло 200 људи из Црне Горе у Цариград зарад прехране и зараде, а масовнији одласци примјетни су од 1844, да би у септембру 1848. у престоници Османског царства било више од 3.000 људи из Црне Горе.⁷⁶

Понекад је Петар II знао да подсјети руске званичнике на „усрдност и приврженост према високославним сверуским круноносцима“ од стране црногорског народа, који је то „више пута доказао тамо гдје је требало крв пролијевати и жртвовати све што је имао“, а као потврду тога помињао повеле руских царева. Ово је истакао у писму Татишчеву, у контексту ситуације око Грахова (која је настала изненадним нападом у августу 1836. на ову област око 10.000 Турака предвођених Али-пашом Сточевићем и Смаил-агом Ченгићем насупрот свега 600 Црногораца и Граховљана), како би преко њега о тим дешавањима даље било упознато руско Министарство спољних послова и сам руски цар.⁷⁷

Његош се доста лако служио руским, мада му знање овог језика није било ни дубоко ни прецизно.⁷⁸ Владика Раде је предузимао покушаје учења страних језика, највише француског. О томе је обавијестио Д. П. Татишчева, а као разлоге навео да због веза са аустријским чиновницима и због посјета странаца треба да се лати учења једног од европских језика. Избор је пао на француски језик, који је тад био у употреби више него иједан други. Због тога је из Трста, приликом свог повратка из Русије 1837, позвао учитеља француског језика Антида Жоме, који ће на Цетињу остати од 22. јануара 1838. па до 10. јула 1839. године. Јевто Миловић држи да су, осим наведених, постојали и други разлози за одабир баш овог језика за учење, као на примјер што се Његош током подужег боравка у Бечу упознао са чиновницима француске амбасаде, али и због жеље да посјети Париз и успостави везе са француским народом. Вјероватно је сматрао да би овај потез могао бити погрешно протумачен, прије свих од руске стране, па да би предуприједио то што би неко Татишчеву могао све ово „приказати са погрешне стране“, увјерава га да је Жом „учитељ врло добар, честит и сиромаш“, да ће остати на Цетињу двије године и потом отићи у Русију да тамо потражи зараду.⁷⁹ У току марта 1840. на Цетиње је дошао бивши аустријски официр Да-

⁷⁶ Ђорђевић – Ђоко Д. Пејовић, *Исељавање Црногораца у XIX вијеку*, (Титоград: Историјски институт, 1962), 104, 106–108.

⁷⁷ Д. П. Татишчеву, Цетиње, 6. и 14. августа 1836. године, I/354–356, 553–554, I/356–358, 554–555; Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, 166–168.

⁷⁸ Ђилас, *Његош*, 50.

⁷⁹ Д. П. Татишчеву, Цетиње, 29. јуна 1838. године, II/75. Детаљније: Јевто Миловић, „О Његошеву учењу француског језика“, *Историјски записи*, год. V, 1–3/1952, 99–109.

нило Кокотовић (Филип Вуковић), кога је владика узео да му буде учитељ њемачког језика, али и за цртање топографских карата. Руском посланику у Бечу Татишчеву ускоро је писао на њемачком језику „само зато што се руски изражавам веома слабо“, па сада има учитеља њемачког језика коме је наложио да му молбу напише на овом језику „јер ће се на њему јасније изразити него ја на руском“, па је молио за извињење.⁸⁰ У жељи да буде, како сам каже, „обавијештен о руској књижевности“ претплатио се на часопис *Библиотека за читање*, но будући да није имао могућности да га добија у Црној Гори, молио је К. К. Родофиникина, тадашњег царског секретара, да се часопис шаље у Беч преко курира руског Министарства спољних послова.⁸¹

У Његошевом стваралаштву нашло је одраз и пријатељство са појединим личностима из Русије које су различитим поводима посјећивале Црну Гору. Пуковнику Озерецковском, који је боравио у Црној Гори 1837. и имао врло успјелу мисију, са којим се црногорски владика искрено спријатељио, Његош је посветио једну пјесму у збирци *Лијек јарости турске*. Такође и Александру Попову, који је у Црну Гору дошао „из Москве велике, из Москве преславне, / из светиње опште силнога Славјанства!“ 1842. године.⁸² Његош је умио да истакне заслуге Карла Васиљевича Неселрода, вишедеценијском министру спољних послова Руске империје (1816–1856), као важне и високе личности у коју је народ црногорски и брдски „стекао милостивог и моћног заступника пред сверуским монархом“.⁸³ Понекад се Његош у писмима својим руским пријатељима жалио на сушу и неродицу у Црној Гори. Био је то случај и 1848, када од 20. маја па до августа, према његовим ријечима, није било кише, а неродна је била и претходна, 1847. година. То је било погодно тло за подмићивање Црногораца и Брђана од стране турских власти. Зато је тражио помоћ у житу и молио Неселрода да код цара „који је великодушан чак и према непријатељима“, издејствује да му се дарује неколико хиљада четврти жита у Одеси, а да би из Трста он организовао лађу да пошиљку прими. Уједно, он је молио руског шефа дипломатије

⁸⁰ Д. П. Татишчеву, 13. јуна 1840. године, II/236, 505; Миловић, „О Његошеву учењу француског језика“, 108. Његошево учење њемачког језика помиње и Чевкин у писму Струвеу од 2/14. августа 1841. године: „[...] Владика је успио да прилично научи француски језик, а сада се труди да учи њемачки с неким господином Кокотовићем, који је узео име Вукотић (код Миловића Вуковић – *Јб. II.*), родом из Хрватске, раније официр у Аустрији, потом у служби Шпаније, али прилично ништавна личност [...]“. Павићевић, „Чевкинова улога у раду на разграничењу Црне Горе и Аустрије“, 194 са нап. 80.

⁸¹ К. К. Родофиникину, Петроград, 11. јула 1837. године, I/386–387, 561.

⁸² Његош, *Пјесме*, 148, 153.

⁸³ К. В. Неселроду, 26. маја 1838. године, II/54–56.

да изради дозволу код цара да владика црногорски и брдски дође у Петроград, по трећи пут, с циљем да „високом царском пријестолу прикажем пријеку потребу овог горског народа“.⁸⁴

Д. П. Татишчева је на позицији руског посланика у Бечу наслиједио Владимир Павлович Медем. Његош је овом посљедњем честитао на постављењу за изванредног посланика и пуномоћног министра при бечком двору. Он је тим поводом писао: „[...] Сад сте Ви, као значајни достојанственик мог високог покровитеља, близу наше границе, па сам зато слободан да Вашу Свјетлост поздравим“.⁸⁵ Што се тиче руског конзула Јеремије М. Гагића, у њему је Његош видио најближу спону са Русијом, па му је често писао разним поводима. Тако га извјештава да су Турци, њих око 6–7 хиљада, ударили на Додоше, а да их је дочекало свега 220 пушака. За овај примјер одбране Његош вели да се никада овако мали број људи није храбро понио против тако бројног непријатеља, те да ће овај догађај остати као „огледало ваљаности у љетописима црногорскијем“, на исти начин као што ће у руским љетописима остати „узором храбрости и самоотверженија“ херојско држање и чин штапског капетана Н. К. Лико, који је 1840. преминуо након задобијених рана у сукобу са Черкезима током Кавкаског рата.⁸⁶ Ровински додаје да су не само Црногорци него и Турци овај бој сматрали врло важним и беспримјерним, из разлога што се толико мали број Црногораца против тако бројног непријатеља „никад није тако храбро одупро као сада“ приликом удара на Додоше.⁸⁷

* * *

На основу наведеног може се констатовати да је Његош добро познавао крупну улогу Русије у укупном животу Црне Горе. У његовом свеукупном поимању Русије, овдје праћеном само у писмима, може се примијетити вишеслојност и вишедимензионалност, у којој улогу има више фактора: традиција руско-црногорских односа, јака словенска и православна идеја, императив стварања материјалних услова за изградњу и учвршћивање државе, потреба за руском заштитом на међународном плану, велика мисија и месијанска улога Русије, како међу Сло-

⁸⁴ К. В. Неселроду, 4. августа 1848. године, III/389–390, 646–647; Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, 385. Његош је намјеравао да посјети Русију 1842, 1844, 1846–1847, 1848. и посљедњи пут у љето 1851. године. Ровински, *Петар II (Раде) Петровић Његош владика црногорски (1830–1851)*, 153; Павићевић, „О неоствareној Његошевој жељи да посјети Петроград 1846“, 71–80; Распоповић, „Петар II Петровић Његош у дипломатској историји Црне Горе“, 30.

⁸⁵ П. И. Медему, 22. априла 1842. године, II/333–334.

⁸⁶ Јеремији М. Гагићу, Цетиње, 20. септембар 1840. године, II/245–246.

⁸⁷ Ровински, *Петар II (Раде) Петровић Његош владика црногорски (1830–1851)*, 100.

венима, тако и у свијету уопште, и томе слично.⁸⁸ Кроз Његошева писма се уочава његова вјера у велику историјску улогу и мисију Русије. Како је примијетио Коста Милутиновић, Његош је сагледавао и диференцирао двије Русије: с једне стране, апсолутистичку и империјалистичку, а с друге, Русију народну, демократску и слободарску.⁸⁹ С друге стране, М. Ђилас истиче да Његош у почетку види цара и моћ Русије, сјај и силу племства и државе, док ће тек касније, на основу личних искустава, опазити и ону другу – унутарњу, стварну страну царске Русије.⁹⁰ Највећи земаљски ослонац Његошев у спољној и унутрашњој политици био је руски цар. Сјетимо се само аманета који му је дао претходник на владичанском трону – „моли се Богу, и држи се Русије“. Међутим, покровитељство Петрограда понекад му је падало тешко. Имамо свједочење Матије Бана из јула 1849, који је као повјереник српске владе донио новчану помоћ из Србије владици на Цетиње. Том приликом повела се ријеч и о помоћи Русије: „А зар Вам је руска помоћ тешка?“, питао је Матија Бан. Владика је одговорио: „Русију волим, али не волим да ми се сваком приликом даје осјетити цијена те помоћи. Ја, господар слободне Црне Горе, прави сам роб петроградских ћуди. То ми је већ дојадило, па хоћу да тај јарам збацим“.⁹¹ Цјелокупну Његошеву преписку упућивану руским представницима проф. Ђурковић је сумирао на начин да је она имала непосредан циљ: на првом мјесту да се изрази дубока оданост цару и покровитељској улози Русије, а затим и да се покаже ко су Црногорци и Брађани и каква им помоћ и заштита треба.⁹²

РЕФЕРЕНЦЕ

Ајрапетов, Олег Рудолфович. *Спољна политика Руске империје 1801–1914*, I–II. Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2023.

Андрић, Иво. „Тренуци над Његошевом преписком“. *Стварање*, год. XVIII, 9–10/1963.

Аншаков, Ј. П. и Хитрова, Н. И. „Петар II Петровић Његош – владика, реформатор, пјесник“. У *Петр II Петровић Његош и Россия (Русско-*

⁸⁸ Јовановић, „О Његошу као владару“, 23, 25.

⁸⁹ Милутиновић, „Његош и Русија“, 29.

⁹⁰ Ђилас, *Његош*, 126.

⁹¹ Цитирано према: Милутиновић, „Његош и Русија“, 21.

⁹² Ђурковић, *Његош у писмима*, 214.

черногорские отношения в 1830–1850-е гг.). Документы. Сост. М. Ю. Анисимов, Ю. П. Аншаков, Р. Распопович, Н. И. Хитрова. Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2013.

Бабовић, Милосав. „Његошев превод ’Слова о полку Игореве’“. *Стварање*, год. VIII, 7–8/1953.

Блудилина, Н. Д. „Начальная поэзия Негоша и русские историософические мифологемы“. У *Петар II Петровић Негош – митрополит, реформатор, поет: 200 лет со дня рождения.* Отв. ред. Ю. А. Созина, 275–290. Москва: Исл РАН, 2013.

Вукићевић – Јанковић, Весна. *Његошеви писмописи.* Нови Сад: ИТП „Змај“, 2002.

Ћилас, Милован. *Његош.* Београд: Штампар Макарије, 2017.

Ђурковић, Живко. *Његош у писмима.* Подгорица: ЦАНУ, 2005.

Ђурковић, Живко. *Ћилас и Његош.* Подгорица: ЦАНУ, 2008.

Иванов, Б. Ј. и други. *Кратка историја Русије – од најстаријих времена до краја XX века.* Београд: Логос, 2009.

Јовановић, Радоман. „О Његошу као владару и Црној Гори његовог доба“. *Историјски записи*, год. LXXIV, 3–4/2001.

Калезић, Димитрије М. *Антропологија философије свејединства и Библија.* Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Фоча: Православни богословски факултет, 2005.

Миловић, Јевто. „О Његошеву учењу француског језика“. *Историјски записи*, год. V, 1– 3/1952.

Миловић, Јевто М. *Петар II Петровић Његош у свом времену.* Титоград: ЦАНУ, 1984.

Милутиновић, Коста. „Његош и Русија“. *Историјски записи*, год. LXV, 1–4/1992.

Павићевић, Бранко. „Меморандум Јегора Петровића Коваљевског о Црној Гори 1838. године“. *Историјски записи*, год. XX, 2/1967.

Павићевић, Бранко. „Чевкинова улога у раду на разграничењу Црне Горе и Аустрије 1839–1841. године“. *Историјски записи*, год. XXI, 2/1968.

Павићевић, Бранко. „О неоствареној Његошевој жељи да посјети Петроград 1846“. *Историјски записи*, год. XXII, 1/1969.

Пејовић, Ђорђије – Ђоко Д. *Исељавање Црногораца у XIX вијеку.* Титоград: Историјски институт, 1962.

Пејовић, Ђоко Д. *Црна Гора у доба Петра I и Петра II – оснивање државе и услови њеног развика.* Београд: Народна књига, 1981.

Петр II Петровић Негош и Россия (Русско-черногорские отношения в 1830–1850-е гг.). Документы. Сост. М. Ю. Анисимов, Ю. П. Аншаков, Р. Распопович, Н. И. Хитрова. Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2013.

Петровић Његош, Петар II. *Писма.* I–III. Београд: Просвета, 1951–1955.

Петровић Његош, Петар II. *Пјесме. Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, књ. 1. Приредио, биљешке и објашњења написао Радован Лалић. Београд: Просвета, Цетиње: Обод, 1974.

Попов, Александр. *Путешествіе въ Черногорию*. Санктпетербургъ: въ типографіи Эдуарда Праца, 1847. <https://azbyka.ru/palomnik/blogs/wp-content/uploads/2023/07/puteshestvie-v-chernogoriyu-a.-n.-popov.pdf>.

Попов, Александар. *Путовање у Црну Гору*. С руског превео Славко Шћепановић. Подгорица: Службени лист РЦГ, 2000.

Распоповић, Радослав. „Петар II Петровић Његош у дипломатској историји Црне Горе тридесетих година XIX вијека“. *Историјски записи*, год. LXXXIII, 1/2010.

Ровински, П.А. *Петар II (Раде) Петровић Његош владика црногорски (1830–1851)*. У Ровински о Његошу, ур. Нико С. Мартиновић. Цетиње: Обод, 1967.

Созина, Ю. А. „Поэзия Негоша и Россия“. У *Петар II Петрович Негош – митрополит, реформатор, поэт: 200 лет со дня рождения*. Отв. ред. Ю.А. Созина, 251–274. Москва: ИСл РАН, 2013.

Ljubomir Z. Popović

A REFLECTION OF RUSSIA IN NJEGOS' LETTERS

Summary

Based on the above, it can be concluded that Njegoš was well aware of the major role of Russia in the overall life of Montenegro. In his overall understanding of Russia, here followed only in his letters, one can notice its multi-layeredness and multi-dimensionality, in which several factors play a role: the tradition of Russian-Montenegrin relations, the strong Slavic and Orthodox idea, the imperative of creating material conditions for the construction and strengthening of the state, the need for Russian protection on the international level, the great mission and messianic role of Russia, both among the Slavs and in the world in general, and the like. Through Njegoš's letters, one can see his faith in the great historical role and mission of Russia. Njegoš observed and differentiated between two Russias: on the one hand, an absolutist and imperialist Russia, and on the other, a people's, democratic and libertarian Russia. At first, Njegoš saw the Tsar and the power of Russia, the splendor and strength of the nobility and the state, while only later, based on personal experiences, would he notice the other side – the internal, real side of Tsarist Russia. Njegoš's greatest earthly support in foreign and domestic policy was the Russian Tsar. It is possible to summarize Njegoš's entire correspondence addressed to Russian representatives in such a way that it had an immediate goal: first of all, to express deep loyalty to the Tsar and the patronizing role of Russia, and then to show who the Montenegrins were and what kind of help and protection they needed.